

**СОЦІАЛЬНІ ВЗАЄМОДІЇ БРАТІЇ КІНЦЯ XVIII – ПОЧАТКУ XX ст.
ПРИ СВЯТИНЯХ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОЇ ЛАВРИ В ПУБЛІКАЦІЯХ
ПРАЦІВНИКІВ «ВСЕУКРАЇНСЬКОГО МУЗЕЙНОГО ГОРОДКА»**

Кізлова Антоніна Анатоліївна,

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського» (м. Київ, Україна)

Розглядається висвітлення соціальних взаємодій братії при святинях Лаври в роботах працівників Всеукраїнського музейного городка.

29 вересня 1926 р. на території Києво-Печерської Успенської лаври (КПЛ) було створено заповідник «Всеукраїнський музейний городок» (ВМГ) [9, с. 64], який 6 січня 1930 р. став єдиним власником монастирської території [1] і діяв у такій формі до 1934 р. [8, с. 656]. Працівники заповідника під час досліджень не оминули увагою шанованих святинь КПЛ, адже розуміли велику роль останніх у житті православного соціуму.

Мета роботи: визначити особливості висвітлення соціальних взаємодій братії кінця XVIII – початку XX ст. при шанованих іконах і реліквіях КПЛ (крім тіла Павла, митрополита Тобольського, випадок з яким потребує окремого дослідження) в публікаціях працівників ВМГ.

Ф. Л. Ернст і П. П. Курінний (на 1930 р. – директор ВМГ [12, с. 439]), готуючи в співавторстві коротку характеристику Успенського собору для путівника по Києву, підкреслили роль ікони Успіння визначенням: «Найбільша святощ К.-П. Лаври був образ

«успіння божої матері»» [6, с. 499]. Історію святині автори передали через модифікації сказання та окладу, яких та зазнала завдяки активному шануванню [6, с. 499], також згадали про Ігорівський образ Богородиці, який КПЛ «використовувала як чудодійний» [6, с. 502–503]. Підкреслено антирелігійних коментарів не простежується. П. П. Курінний для того самого путівника написав підрозділ про історію лаврських печер, звертаючи увагу на вдосконалення їх простору для масового відвідування мощей (також названі «головна святощі») [7, с. 511–512]. Також виклав (з раціоналістичних позицій) суть мощей (з вказівкою, що їх часточки стали «річчю найширшого релігійного крамообміну») та мироточивих глав (те, що вони просякнуті олією, пояснив: «ченці часто їх змащували, щоб таким способом ушанувати») [7, с. 511–512]. Окрім прагнення показати Успенський собор (і всю КПЛ) як архітектурний екскурсійний об'єкт [9, с. 74] помітне тлумачення дій братії як людей, котрі вірять, що в обителі справді зберігаються великі святині.

Г. і. Денісов ще до повного передання печер ВМГ та свого призначення на посаду завідувача відділу пам'яток [12, с. 438] підготував для журналу «Безвірник» статтю. В ній наголосив, що КПЛ пропагувала низку «чудесних» речей», серед яких образ Успіння, мощі й мироточиві глави, передусім для отримання прибутків, пов'язав саме з цим витрати на оздоблення святинь і підкреслив: «Утворення того чи іншого “чуда” звичайно пристосовувалося до будь-яких свят або особливих обставин» [5, с. 12–13]. В книзі Г. і. Денісов розвинув ідею «утворення» чудес, зосередившись на підготовці канонізації Павла Тобольського, однак у вступі відзначив, що тіло Павла використовували на зразок чудотворних ікон, мироточивих глав та інших мощей [4, с. 5]. Про релігійні мотиви лаврської братії не йдеться, ймовірно, Г. і. Денісов не вважав їх істотними.

Н. В. Гепенер (Лінка), на 1930–1931 рр. – екскурсовод ВМГ [12, с. 438], в книзі, повністю присвяченій Ближнім і Дальнім печерам, звернула увагу на те, що у XVIII–XIX ст. мощі розміщували й позначали все зручніше для богомольців [3, с. 18–19]. В окремому розділі «Майстерня мощей та торгівля ними» докладно описано, як і в що саме облачали мощі, як та за яким розкладом змінювали облачення й покрови, як труни вкрили склом. Ці дії Н. В. Гепенер пояснила прагненням надати мощам форми цілого тіла, а також приховати те, що, на думку братії, не призначалося для стороннього ока. Розповсюдження мощевих часточок коротко охарактеризовано й названо торгівлею [3, с. 52–57]. Уже в заголовку статті 1931 р. Н. В. Гепенер наголосила на тому, що розповсюдження часточок мощей – це торгівля. На основі документів підрахувала, скільки часточок видали за межі КПЛ за 1910–1916 рр. «від Омська до Варшави й від Новгороду до Симферополя», окреслила найпоширеніші способи оформлення призначених до передання реліквій, коло тих, хто міг їх отримати, а також перелічила освячені при мощах речі, які продавались в обителі, повідомила (як і в книзі [3, с. 57]) про знайдені в скриньках та конвертах часточки, заготовані для розповсюдження [2, с. 2], ймовірно, під час передання печер від КПЛ до ВМГ, в якому дослідниця брала участь [1]. В розділі «Мироточиві глави та інші об'єкти прибутку» Н. В. Гепенер звернула увагу на замовлення нових «ваз» для глав і навела скептичний анекдот про Миколу І та монаха, що мирував богомольців, а також розклад відвідування печер [3, с. 57–60]. Факти в обох згаданих роботах прокоментовано з атеїстичних позицій [2, с. 2; 3, с. 18–19, 52–60], тож А. С. Яненко цілком небезпідставно віднесла статтю до тенденційних [12, с. 438], що можна сказати й про книгу. Втім, принаймні в описі деталей дослідниця дотримувалась документальної точності.

І. М. Скулєнко (працював у Лаврському музеї з 1925 р. [10, с. 24]), вже після музеєфікації печер видав роботу, в якій відзначив, що мощі лежали, «заробляючи гроші манахам» [11, с. 10]. Відомості про облачення мощей, які є і в книзі Н. В. Гепенер, доповнені подробицями про щітки, ганчірки та гусячі крильця, «щоб ходити коло

святих», згадано про «сушарку» й «лябораторію» для мощей [11, с. 14–15]. Написано, буцімто монахи розповіли, як вигадали мироточиві голови [11, с. 16]. Втім, глави давні, тож свідків початку їх шанування І. М. Скуленко застати не міг.

Таким чином, усі працівники ВМГ визнавали монахів активними учасниками соціальних взаємодій при святинях, здатними спрямовувати думки та дії відвідувачів. Утім, окрім П. П. Курінного, розглянуті автори не відзначали, наскільки в КПЛ вірили в благодатність і чудотворність ікон та реліквій, понад те, за рахунок акцентування на матеріальній стороні справи, створювали образ радше скептичних хранителів святині. Насичені фактами праці мають джерельну цінність для дослідження пов'язаних зі святинями комунікативних практик, але потребують уважної верифікації.

Література

1. Воспоминания Н. В. Линки «Всеукраинский музейный городок» [1970-е гг.] : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://qps.ru/eD6V5>
2. Гепенер, Н. Мощі та торгівля ними / Н. Гепенер // Войовничий безвірник. – № 26. – 31 липня 1931. – С. 2.
3. Гепенер, Н. Печери Київської лаври / Н. Гепенер. – К.: Пролетар, 1930. – 64 с.
4. Денісов, Г. Утворення чудес та мощів у Києво-Печерській лаврі / Г. Денісов. – Харків – К. : Пролетарій, 1931. – 48 с.
5. Денісов, Г. Як фабрикувалися чудеса та мощі в Києво-Печерській лаврі / Г. Денісов // Безвірник. – 1929. – № 23/24. – С. 11–17.
6. Ернст, Ф. Велика церква / Ф. Ернст, П. Курінний // Київ. Провідник / ред. Ф. Ернст. – К. : Міськліт, 1930. – С. 496–505.
7. Курінний, П. Історія Печерського монастиря / П. Курінний // Київ. Провідник / ред. Ф. Ернст. – К. : Міськліт, 1930. – С. 510–513.
8. Маньковська, Р. В. Всеукраїнське музейне містечко / Р. В. Маньковська // Енциклопедія історії України: Т. 1: А–В. – К. : Наукова думка, 2003. – С. 656.
9. Масалова, І. І. Велика Печерська церква як екскурсійний об'єкт у другій половині 1920-х – 1930-х рр. (за матеріалами краєзнавчо-довідкової літератури) / І. І. Масалова, А. С. Яненко // Праці Центру пам'яткознавства. – Вип. 30. – 2016. – С. 64–77.
10. Преловська, І. М. Деякі обставини утворення державного заповідника «Софія Київська» у 1930-х рр. / І. М. Преловська // Український музей. Збірка наукових праць. – К., 2003. – С. 20–27.
11. Скуленко, І. Мощі і мироточиві голови Києво-Печерської лаври / І. Скуленко. – Харків – К. : Держ. вид. України, 1930. – 20 с.
12. Яненко, А. С. Київське музейництво на шпальтах радянських газет 1930-х – початку 1940-х рр. / А. С. Яненко // Сіверщина в історії України. – Вип. 10. – 2017. – С. 435–447.